

Παναγιώτης Μαυροειδής*

• Οικολογική κρίση και κλιματική αλλαγή. Ο ελέφαντας που δεν μπορεί άλλο να κρύβεται ...

Με αφορμή ένα κύμα ψύχους στις ΗΠΑ πριν δύο χρόνια, ο ακροδεξιός πρόεδρος της χώρας Ν. Τράμπ, αναρωτήθηκε ειρωνικά: «Μα πού είναι επιτέλους αυτή η κλιματική αλλαγή να μας ζεστάνει;». Ο υπαινιγμός για ανυπαρξία του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής και των συνεπακόλουθών της, ήταν σαφέστατος. Παρόλα αυτά, δύσκολα θα βρει κανείς σήμερα, κράτη, κυβερνήσεις, οργανισμούς, κόμματα, ή και επιχειρήσεις που να μην αναγνωρίζουν την ύπαρξη οικολογικής κρίσης, συνδεδεμένης κατά κάποιον τρόπο με την λεγόμενη -συχνά σκόπιμα θεωρούμενη ως ουδέτερη- «ανθρωπογενή» δραστηριότητα.

Αντίθετα, ο καθένας από αυτούς τους φορείς που σέβεται τον εαυτό του, εκφράζει την «ευαισθησία» του για το περιβάλλον και προβάλλει ένα κάποιο πρόγραμμα για την προστασία του. Ασφαλώς υπάρχει και μια άλλη εντελώς ανορθολογική και προκλητική εκδοχή αυτής της πραγματικότητας, που αποτελεί ταυτόχρονα και την επιτομή της σχετικής υποκρισίας από την πλευρά των μεγάλων καπιταλιστικών επιχειρήσεων και των κυβερνήσεων που δρουν ως “dealers” των συμφερόντων τους. Για παράδειγμα η τελετή για την υπογραφή της συμφωνίας για τον αγωγό μεταφοράς υδρογονανθράκων Eastmed, από εκπροσώπους των ENERGEAN, ΔΕΠΑ και κυβερνήσεων Ελλάδας, Ισραήλ και Κύπρου, απαθανάτιστηκε με ένα πανό πίσω τους, που έγραφε: “Βιοποικιλότητα, κοινωνική και χωρική συνοχή, ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ και ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ, ορθολογική διαχείριση”(!).

Κατά τις προηγούμενες δεκαετίες οι ανησυχίες για το περιβάλλον, αφορούσαν στη ρύπανση ειδικά των μεγαλουπόλεων, στην αυξανόμενη μόλυνση των ωκεανών, τα πυρηνικά εργοστάσια κλπ. Σήμερα, δίπλα σε όλα αυτά, έχει προστεθεί το φαινόμενο της σταδιακής

ανόδου της θερμοκρασίας με όλες τις συνοδευτικές επιπτώσεις του, όπως η αύξηση τυφώνων, πλημμυρών και ξηρασιών, οι ερημοποιήσεις περιοχών, οι ανεξέλεγκτες πυρκαγιές κλπ. Δεν είναι όμως μόνο αυτά. Η ραγδαία μείωση της βιοποικιλότητας με ταχύτατη εξαφάνιση ειδών, η μείωση της γονιμότητας και απόδοσης της γης παρά ή και εξ αιτίας της υπερχρήσης λιπασμάτων, η μόλυνση του υδροφόρου ορίζοντα και η μείωση των ποσοτήτων πόσιμου νερού, η αύξηση του χημικού παράγοντα στην τροφική αλυσίδα με τις συνακόλουθες επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων, το τρομακτικό πρόβλημα των αστικών στερεών και υγρών αποβλήτων σε όλο τον κόσμο, όλα αυτά και άλλα πολλά, “φωνάζουν” πως ο πλανήτης Γη, η «μάννα γη», η βιόσφαιρα, βρίσκεται σε κίνδυνο και μάλιστα εδώ και πολύ!

Και ενώ έτσι έχουν τα πράγματα, οι γενικόλογες διακηρύξεις για την αποτροπή της κλιματικής αλλαγής και την προστασία του περιβάλλοντος, επισκιάζονται από τον επικίνδυνο και πολεμοκάπηλο ανταγωνισμό γύρω από το ζήτημα της εξάντλησης φυσικών πόρων. Την ίδια στιγμή, η εξέλιξη της τεχνολογίας εξορύξεων ορυκτών καυσίμων (μέθοδος υδραυλικής ρηγμάτωσης (fracking), δυνατότητα εξόρυξης σε μεγάλα θαλάσσια βάθη κλπ.) και η αξιοποίησή της από τις πολυεθνικές εξόρυξης, συγκροτούν μια ορατή απειλή για ένα νέο γύρο οικονομίας και “πολιτισμού” που θα στηρίζεται στα ορυκτά καύσιμα, με ανυπολόγιστες συνέπειες στην οικολογική ισορροπία.

• **Καπιταλισμός και οικολογική ισορροπία: Έννοιες ασύμβατες**

Ας ξεκινήσουμε από την απλή παρατήρηση ότι η συντριπτική πλειοψηφία των εκδηλώσεων οικολογικής κρίσης και ειδικότερα πάνω από το μισό των εκπομπών ρύπων που επιβαρύνουν το περιβάλλον, σχετίζονται ακριβώς με τα τελευταία 200 χρόνια κυριαρχίας του καπιταλισμού ως οικονομικού και κοινωνικού υποδείγματος παγκοσμίως. Επίσης, σήμερα το 10% των πλουσιότερων κρατών και μεγάλων εταιρειών του πλανήτη, ευθύνονται για το 50% των εκπομπών ρύπων.

Δε νοείται καπιταλισμός χωρίς διαρκή μεγέθυνση, χωρίς αέναη παραγωγή εμπορευμάτων, ακόμη και πάνω, τόσο από την ικανότητα απορρόφησης στην κατανάλωση, όσο και από τη διαθεσιμότητα πόρων για την παραγωγή τους.

Το παράδειγμα και μόνο των απορριμμάτων είναι αρκετό για να καταδειχτεί αφενός η ασυμβατότητα του καπιταλισμού με την οικολογική ισορροπία και αφετέρου ο ανορθολογισμός του. Η ανάγκη της οικονομικής μεγέθυνσης με κάθε τρόπο «μοιραία» οδηγεί σε τάση γρήγορης αντικατάστασης και επομένως τελικά διαρκούς παραγωγής και ταυτόχρονα απόρριψης εμπορευμάτων στα αζήτητα. Από τη μια η άντληση διαθέσιμων

πόρων για την παραγωγή εξαντλεί τη δυνατότητα της γης, από την άλλη, επιπρόσθετα, η δυνατότητα απορρόφησης των απορριμμάτων από τη γη, μειώνεται. Η καταστροφή είναι έκδηλα διπλή!

Ας δούμε τώρα το παράδειγμα του αυτοκινήτου. Αν το περίφημο μοντέλο Τ στις ΗΠΑ έμεινε σχεδόν απaráλλαχτο από το 1908 ως το 1927, σήμερα για κάθε μοντέλο ή υπο-μοντέλο αυτοκινήτου όλων των εταιρειών, βγαίνουν δεκάδες εκδόσεις με μικρο-παραλλαγές ακόμη και στον ορίζοντα ενός έτους, ώστε να δημιουργείται κίνητρο αντικατάστασης και νέας αγοράς. Πολύ περισσότερο, ας σκεφτούμε τι ισχύει για ένα κινητό τηλέφωνο ή έναν υπολογιστή. Περιττό να θυμίσουμε ότι όλα αυτά τα μοντέλα πετιούνται πριν ο «βασίλιάς καταναλωτής» προλάβει να μάθει και να κάνει χρήση έστω ενός μικρού κλάσματος των «νέων και βελτιωμένων χαρακτηριστικών» του...

Αν όμως οι πλούσιες καπιταλιστικές χώρες ή/και επιχειρήσεις έχουν τη μερίδα του λέοντος στη μόλυνση και επιβάρυνση του περιβάλλοντος, όσον αφορά στις επιπτώσεις της υποβάθμισής του, τις συνέπειες τις πληρώνουν αναλογικά πολύ βαρύτερα οι φτωχές χώρες και τα λαϊκά στρώματα σε όλη τη γη. Ας σκεφτούμε τα αρνητικά αποτελέσματα των λεγόμενων «φυσικών καταστροφών» που συνδέονται με την οικολογική κρίση (πλημμύρες, πυρκαγιές, ξηρασίες, μόλυνση νερού κλπ.) σε εκατομμύρια ανθρώπων σε χώρες του λεγόμενου τρίτου κόσμου, αλλά και τις εργατικές λαϊκές συνοικίες των καπιταλιστικών μητροπόλεων, ακόμη και στον ανεπτυγμένο καπιταλιστικό βορρά.

• Ένοχος ο «άνθρωπος» και η τεχνολογία γενικά;

Από τη στιγμή που οι εκδηλώσεις της οικολογικής κρίσης είναι αναμφισβήτητα παρούσες μέσω των καταστρεπτικών συνεπειών τους, πληθαίνουν οι ισχυρισμοί που τελικά απενοχοποιούν τον καπιταλισμό και τη λειτουργία της “αγοράς” και θεωρούν ως πηγή του προβλήματος τον “άνθρωπο”, την “τεχνολογία” και την “ανάπτυξη” γενικά. Ενώ από πρώτη άποψη φαίνεται ότι αυτή η προσέγγιση προσφέρει ένα ευρύτερο και πιο ολοκληρωμένο πλαίσιο θεώρησης του προβλήματος, εν τέλει δρα περισσότερο περιοριστικά και, κυρίως, οδηγεί είτε σε κάποιες αναποτελεσματικές δράσεις είτε στην απόλυτη αδράνεια.

Είναι ασφαλώς χρήσιμες οι αναφορές στις ανθρώπινες πρακτικές που αναπαράγουν μια αδιαφορία προς το περιβάλλον, στην τεχνολογία που μπορεί άνετα να οδηγεί σε μεγαλύτερη υποβάθμισή του ή στις τραγικές συνέπειες μιας λογικής “παραγωγής για την παραγωγή” που οδηγούν σε μια στείρα ανθρωποκεντρική προσέγγιση ασέβειας προς τη συνολική βιόσφαιρα.

Το προβληματικό σημείο βρίσκεται στην αποσύνδεση αυτών των πλευρών από το πλαίσιο εκείνο εντός του οποίου αναπτύσσονται αναπόδραστα, δηλαδή τον καπιταλισμό και την ανάγκη διαρκούς οικονομικής μεγέθυνσής τους και μάλιστα με κέρδος, πατώντας τόσο επί των ανθρώπων όσο και επί της φύσης.

Η διαφορά δεν βρίσκεται μόνο στον εντοπισμό της θεμελιακής βάσης του οικολογικού προβλήματος, αλλά και στην κατεύθυνση αντιμετώπισής του. Είναι διαφορετικό πράγμα να τίθεται η ανάγκη συνολικής αλλαγής κοινωνικού, πολιτικού υποδείγματος και άρα παραγωγικού, ενεργειακού και καταναλωτικού προτύπου και άλλο πράγμα να αναζητείται αόριστα και τελικά αναποτελεσματικά η προστασία του περιβάλλοντος στην αλλαγή της καθημερινής ατομικής, καταναλωτικής ή άλλης συμπεριφοράς, σαν να είναι αυτό αντικείμενο επιλογής χωρίς όρια για την κοινωνική πλειονότητα. Σύμφωνα με τη δεύτερη προσέγγιση, θα αρκούσε μια διαφορετική συμπεριφορά που θα εμπεριέχει οικολογική συνείδηση, η επιλογή τεχνολογιών φιλικών προς το περιβάλλον και η σύνδεση παραγωγής/ανάπτυξης με την τήρηση περιβαλλοντικών όρων, στο πλαίσιο μιας διευρυμένης Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης.

Να πως απαντάει, προκλητικά αλλά εν τέλει πολύ εύστοχα η Ναόμι Κλάιν στη συζήτηση αυτή, σε πρόσφατο βιβλίο της: «Η σκληρή απάντηση στην ερώτηση “τι μπορώ να κάνω ως ιδιώτης για να σταματήσω την κλιματική αλλαγή;” είναι “τίποτα”», και διευκρινίζει: «Σε σχέση με το διοξείδιο του άνθρακα, όποια απόφαση κι να πάρουμε ως άτομα δεν θα οδηγήσει σε αλλαγές των διαστάσεων που χρειαζόμαστε. Πόσο δε μάλλον η περιβόητη κατάργηση των πλαστικών καλαμακίων. Και πιστεύω ότι το γεγονός πως εφόσον τόσοι άνθρωποι βρίσκουν **πολύ πιο εύκολο να μιλούν για την προσωπική τους κατανάλωση, παρά για την συστημική αλλαγή**, είναι αποτέλεσμα του νεοφιλελευθερισμού, απόρροια του ότι έχουμε εκπαιδευτεί να βλέπουμε τους εαυτούς μας πρωτίστως ως καταναλωτές. Έχουμε μάθει να σκεφτόμαστε σε μικρή κλίμακα...»

• Είναι ο καπιταλισμός αδιάφορος για την οικολογική κρίση;

Η εμπορευματική καπιταλιστική παραγωγή, προτάσσει με κάθε τρόπο το κέρδος, ωθώντας τόσο στη μεγαλύτερη δυνατή εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας όσο και στη διευρυμένη λεηλασία της φύσης την οποία λίγο ως πολύ θεωρεί αστείρευτο δώρο προς αξιοποίηση. Αυτό όμως καθόλου δε σημαίνει ότι ο καπιταλισμός έχει και την πολυτέλεια να αδιαφορεί πλήρως για την οικολογική κρίση και την περιβαλλοντική καταστροφή που επιφέρει.

Τηρουμένων των αναλογιών, ας δούμε το παράδειγμα της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και πως το αντιμετωπίζει ιστορικά ο καπιταλισμός. Μπορεί οι μεμονωμένοι κεφαλαιοκράτες να είναι αδιάφοροι απέναντι στην εξάντληση ή/και στον θάνατο των εργατών ή των παιδιών τους προκειμένου να εξασφαλίζουν πολύωρη εργασία για αυτούς που πολλαπλασιάζει τα κέρδη τους, ωστόσο ο «συνολικός κεφαλαιοκράτης», μέσω του αστικού κράτους, παρεμβαίνει ρυθμιστικά με μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας (ποικίλουν σε κάθε ιστορική περίοδο), ώστε να εξασφαλίζεται η αναπαραγωγή της εργατικής τάξης, η ικανότητα προς εργασία (ασθένειες κλπ.) και άρα και η συνέχεια της καπιταλιστικής λειτουργίας.

Κατά τον ίδιο τρόπο, το καπιταλιστικό σύστημα έχει πολιτική απέναντι στην οικολογική κρίση και απαντάει σε αυτήν, σύμφωνα με τα συμφέροντα της κερδοφόρας αναπαραγωγής του.

Έτσι, στη βασική αιτίαση για ενοχή της καπιταλιστικής αγοράς ως προς την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, οι θιασώτες της, απαντούν, όχι με την αγνόηση του ισχυρισμού, αλλά με την αντιστροφή του: Το περιβάλλον κινδυνεύει όχι από την λειτουργία της αγοράς, αλλά από την έλλειψη συμπερίληψής του σε αυτήν με τον ίδιο λειτουργικό και οργανικό τρόπο που συμμετέχουν οι άλλοι συντελεστές της παραγωγής. Για να πραγματοποιηθεί αυτή η συμπερίληψη, πρέπει, τρόπον τινά, η φύση να κοστολογηθεί, οι πιθανές αρνητικές βλάβες της να παραμετροποιηθούν με επίσημο τρόπο, το ίδιο και η αποκατάστασή τους και όλα αυτά να ενσωματωθούν στο συνολικό πλαίσιο, αίροντας μάλιστα την «ανωμαλία» της μη ύπαρξης ιδιοκτησίας επί της φύσης και των αγαθών της. Στη βάση αυτή, έχουν αναπτυχθεί ποικίλες θεωρίες που καταλήγουν να νομιμοποιούν στην ιδιωτικοποίηση γης και θαλασσών ή/και συγκεκριμένα των ως τώρα θεωρούμενων δημόσιων, φυσικών πόρων (π.χ. νερό), καθώς μόνο έτσι, δηλαδή με την καθολική λειτουργία αγοράς και ζήτησης και συνυπολογισμού ωφέλειας αλλά και κόστους, εν τέλει τα πράγματα θα ισορροπήσουν σε μια συγκεκριμένη διαχείριση κατά την οποία η φύση θα αξιοποιείται, χωρίς να υπερβαίνεται ένα όριο καταστροφής της.

Η κυρίαρχη αυτή τάση οικολογικής καπιταλιστικής πολιτικής αντιστοιχεί στη νεοφιλελεύθερη θεώρηση της πραγματικότητας στο πλαίσιο του ολοκληρωτικού, καθολικού καπιταλισμού της εποχής μας. Δεν είναι ωστόσο η μοναδική. Όλο και πιο συχνά κατακλυζόμαστε από εξαγγελίες για τον πράσινο καπιταλισμό και άλλα παρεμφερή. Ας θυμηθούμε το Πράσινο New Deal του Ομπάμα, τις προτάσεις Ρίφκιν, αλλά και πρωτοβουλίες για την Πράσινη Ανάπτυξη ή Μετάβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συστατικό στοιχείο αυτής της προσέγγισης είναι η έμφαση στην επιλογή και χρήση των πράσινων, φιλικών προς το

περιβάλλον τεχνολογιών, σε αντικατάσταση των ρυπογόνων. Ενώ δεν μπορεί και δεν πρέπει να αρνηθεί κανείς ότι υπάρχει αυτή η διαφορά και ότι επίσης καταγράφονται διαρκώς ελπιδοφόρες τεχνολογικές βελτιώσεις, αποτελεί μεγάλο λάθος να αποσπάται η επιλογή και εφαρμογή της τεχνολογίας από το πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργεί και επομένως των εγγενών ορίων που αυτό θέτει.

Ας δούμε παρακάτω δύο παραδείγματα.

Η Γερμανία έχει αυξήσει εντυπωσιακά τα τελευταία χρόνια το ποσοστό συμμετοχής των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) στο ενεργειακό της μίγμα. Ωστόσο, η κατανάλωση άνθρακα σε απόλυτα νούμερα, άρα και οι εκπομπές ρύπων έχουν αυξηθεί, όπως επίσης έχουν αυξηθεί σημαντικά και οι τιμές διάθεσης ηλεκτρικής ενέργειας στα νοικοκυριά. Πώς μπορεί να συμβαίνει αυτό το παράδοξο; Απλούστατα, επειδή η ενέργεια παράγεται για να πωληθεί - και φυσικά με κέρδος, έχει αυξηθεί ο συνολικός όγκος παραγωγής και εξαγωγής της. Ακριβώς για να υπηρετηθεί το βασικό μοντέλο της αγοράς!

Ίσως πιο αντιπροσωπευτικό είναι το παράδειγμα της ανάπτυξης φιλο-περιβαλλοντικής τεχνολογίας αυτοκινήτων. Ενώ “καλπάζουμε” από βελτίωση σε βελτίωση, η συνολική κυκλοφορία αυτοκινήτων αυξάνεται και η επιβάρυνση στο περιβάλλον παραμένει σχεδόν αμείωτη σε συνολική κλίμακα.

• **Αποανάπτυξη;**

Από φωνές του πολυπόικλου χώρου της οικολογικής δράσης, όλο και πληθαίνουν προτάσεις για αλλαγή παραγωγικού μοντέλου σε συνδυασμό με επιβράδυνση αλλά και μείωση της οικονομικής ανάπτυξης. Θα ήταν άδικο να συνεξεταστούν εντελώς διαφορετικές από πολιτική άποψη μεταξύ τους προσεγγίσεις, υπάρχουν ωστόσο και ισχυρά κοινά στοιχεία.

Η σημερινή ανάπτυξη με τις επιπτώσεις της, δεν μπορεί να θεωρηθεί ουδέτερη και άσχετη με το καπιταλιστικό πλαίσιο και τις επιταγές του. Ούτε πρέπει να υπάρχει απόσπαση από το γεγονός ότι είναι αυτός ακριβώς ο καπιταλιστικός χαρακτήρας και η λειτουργία της συνεχούς οικονομικής μεγέθυνσης, που δεν παράγουν ισόμετρες και γενικά “ανθρωπογενείς βλάβες στο περιβάλλον”, αλλά τεράστια ανισότητα εντός των ανθρώπινων κοινωνιών και τελικά δυναμικές καταστροφής του περιβάλλοντος. Δεν ευθύνεται ο “άνθρωπος” αφηρημένα για την οικολογική κρίση, ούτε είναι λογικό να στηθούν εξίσου στο εδώλιο του κατηγορούμενου ο Ινδός που έχει δικαίωμα σε ένα ψυκτικό μέσο για το γάλα του παιδιού του, ενώ δεν έχει καν ηλεκτρικό ρεύμα σήμερα, τα εργατικά φτωχά νοικοκυριά που δεν μπορούν

να πληρώσουν το ρεύμα ή να έχουν θέρμανση ακόμη και στις καπιταλιστικές μεγαλουπόλεις, ούτε όσοι δεν έχουν στοιχειώδη μέσα για να συντηρηθούν και να ζήσουν με αξιοπρέπεια.

Ακούγονται εύηχα φράσεις του τύπου «δεν είναι ανάγκη να πηγαίνουμε όλοι διακοπές στο Μπαλί με αεροπλάνο», ή «να έχουμε τρία αυτοκίνητα και δύο σπίτια», όμως αυτή η εικόνα δεν αντανakλά φυσικά τη συνολική πραγματικότητα του σύγχρονου καπιταλιστικού κόσμου, ειδικά στη φάση της σημερινής επίθεσης του κεφαλαίου. Αντίθετα, ευθύνεται ο τύπος της κοινωνίας που συγκροτούν οι άνθρωποι, αλλά αυτός δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένος, ούτε στην εσωτερική της συγκρότηση, ούτε στις ανάγκες που προτάσσει, ούτε στον τρόπο που τις ικανοποιεί μέσω και της σχέσης με τη φύση.

Η χρήσιμη κριτική στον παραγωγισμό (από προοδευτικούς διανοούμενους και οικολόγους του ρεύματος της αποανάπτυξης), δεν μπορεί να αποσπάται ακριβώς από τη λειτουργία της διαρκούς μεγέθυνσης στον καπιταλισμό. Η πραγματικότητα εφαρμογής (και) αντι-οικολογικών πολιτικών στις χώρες του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», λιγότερο συνηγορεί υπέρ μιας λογικής από-ανάπτυξης και αποσύνδεσης της κριτικής της οικονομικής εξέλιξης από τον καπιταλισμό και περισσότερο προσθέτει επιχειρήματα για τον μη-σοσιαλιστικό χαρακτήρα αυτών των χωρών, λόγω και της εμμονής τους να συναγωνιστούν τις άλλες καπιταλιστικές χώρες ακριβώς πάνω στα κριτήρια της καπιταλιστικής ανάπτυξης με κάθε κόστος.

Σε άλλο μήκος κύματος, στους πλέον «ακραιφνείς» οικολόγους κυριαρχεί μια γενικότερη κατηγορία έναντι του ανθρώπου ως είδος (ανεξάρτητα από κοινωνική συγκρότηση), το οποίο είναι το μοναδικό που «αρπάζει περισσότερα από όσα δικαιούται από τη φύση, καταστρέφοντάς την». Πρόκειται για μια αφηρημένη προσέγγιση που ξεχνά ότι ο άνθρωπος αποτελεί (και) μέρος της φύσης, ενώ ταυτόχρονα αποσπάται από το γεγονός ότι μια ειδοποιός διαφορά του στον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται κοινωνικά είναι ότι σε αντίθεση με οποιοδήποτε άλλο είδος, στο πλαίσιο ταξικών κοινωνικών συγκροτήσεων, κάποιοι άνθρωποι (τάξεις) τοποθετούν άλλους ανθρώπους να δουλεύουν για αυτούς. Συνεπώς, μια αφηρημένη φυσικοποίηση αντιθέσεων, επιπτώσεων ή λύσεων δεν μπορεί να σταθεί έξω από την κοινωνική θεώρηση των ανθρώπινων κοινωνιών. Πολύ περισσότερο δεν μπορεί η όποια κριτική προς μια χυδαία ανθρωποκεντρική αντίληψη κυριαρχίας επί της φύσης, να καταλήγει σε αντι-ανθρωπισμό στο όνομα της φύσης. Όπως χαρακτηριστικά το έχει θέσει ο Μισέλ Λεβί -κατά τα άλλα εξαιρετικά επικριτικός στην παραγωγικίστικη αντι-οικολογική πρόσληψη του μαρξισμού- δεν μπορούμε να ενδιαφερόμαστε εξίσου για τα κουνούπια και την επιβίωση των παιδιών στον τρίτο κόσμο από τις μολυσματικές ασθένειες. Το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε και για τους ιούς ή τα μικρόβια και τις ασθένειες του

ανθρώπου.

- **Για μια αντικαπιταλιστική οικολογική προσέγγιση**

Κατά τη γνώμη μας το ζήτημα της οικολογικής κρίσης, δεν πρέπει απλά να τύχει μεγαλύτερης προσοχής, ούτε αρκεί να «προστεθεί» στην ατζέντα του εργατικού κινήματος. Αντίθετα είναι αναγκαίο, η οικολογική οπτική να διαπεράσει τη “σπονδυλική στήλη” μιας χειραφετητικής αντικαπιταλιστικής πάλης σε κομμουνιστική κατεύθυνση.

Μακριά από μια κατανόηση της εξέλιξης ως μια γραμμική ανάπτυξη παραγωγής εμπορευμάτων (υλικών ή άυλων) προς πώληση και απόρριψη, υποστηρίζουμε και μαχόμαστε για μια κοινωνική ανάπτυξη που δεν θα μετριέται γενικά και μονοδιάστατα με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά και με την ανάπτυξη του καθολικού κοινωνικού πολιτισμού, συστατική πλευρά του οποίου είναι και η αναίρεση της απόσπασης και της εναντίωσης του ανθρώπου στη φύση στο πλαίσιο του καπιταλιστικού υποδείγματος. Στη δική μας προσέγγιση, η τεχνική πρόοδος δεν νοείται ως ακούραστος βοηθός της ανάπτυξης γενικά, αλλά ως ένα από τα μέσα, που με τον κοινωνικό έλεγχο, μπορεί να οδηγεί στη συρρίκνωση του χρόνου εργασίας, στη συσσώρευση ελεύθερου χρόνου και στην άρση της οικολογικής κρίσης.

Ο μαρξισμός, παρά τις συχνά δίκαιες κριτικές που έχουν αναπτυχθεί για έναν ορισμένο θαυμασμό στην ανάπτυξη της βιομηχανικής επανάστασης και τεχνολογίας και την υποτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον -σχεδόν αναπόφευκτο στο περιβάλλον γέννησής του στα μισά του 19^{ου} αιώνα- παρέχει ένα γόνιμο αναλυτικό πολιτικό και φιλοσοφικό πλαίσιο σε μια οικολογική σοσιαλιστική προοπτική, ανοιχτό σε δημιουργική ανάπτυξη.

Όχι μόνο διότι ο μαρξισμός έχει στο κέντρο του την κριτική στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και την ανάγκη της ανατροπής του που αποτελεί τη βάση και για την ανάσχεση της οικολογικής κρίσης, αλλά και επειδή, έχει διατυπώσει και μια διεισδυτική κριτική σε αυτόν από συγκεκριμένη οικολογική σκοπιά.

Πράγματι, παρά τον πρώιμο θαυμασμό της επανάστασης στη βιομηχανία, ο Μαρξ είναι από αυτούς που έθεσε αργότερα με διεισδυτικό τρόπο τους προβληματισμούς του για το σπάσιμο του «μεταβολικού κύκλου» μεταξύ ανθρώπου και φύσης στο πλαίσιο του καπιταλισμού, πριν ακόμη φτάσει στο σημερινό ώριμο στάδιο του. Σχολιάζοντας τη βιομηχανοποίηση της

γεωργίας και ειδικά την χρήση λιπασμάτων, είχε γράψει σχετικά:

«Η καπιταλιστική παραγωγή διαταράσσει τη ροή της κυκλοφορίας της ύλης ανάμεσα στον άνθρωπο και το έδαφος. Εμποδίζει δηλαδή την επιστροφή στο έδαφος των στοιχείων εκείνων που ο άνθρωπος καταναλώνει προκειμένου να διατραφεί και να ντυθεί. Κατά συνέπεια παραβιάζει τις συνθήκες που είναι αναγκαίες για μια διαρκή γονιμότητα του εδάφους. Εξάλλου κάθε πρόοδος της καπιταλιστικής γεωργίας αντιπροσωπεύει μια πρόοδο όχι μόνο στην τέχνη της καταλήστευσης του εργαζόμενου αλλά και μια πρόοδο στον τομέα της πτώχευσης της γης. Κάθε προσωρινή βελτίωση της γονιμότητας των εδαφών καλλιεργεί τις συνθήκες μιας οριστικής καταστροφής της γονιμότητας αυτής. Όσο μια χώρα θεμελιώνει τη βάση της ανάπτυξής της στη δημιουργία βιομηχανίας, όπως π.χ. οι ΗΠΑ, τόσο η διαδικασία της καταστροφής επιταχύνεται. Έτσι η καπιταλιστική παραγωγή αναπτύσσοντας την τεχνολογία και ενώνοντας σε ένα κοινωνικό σύνολο τη δράση διαφορετικών διαδικασιών δεν κάνει άλλο από το να εξασθενεί τις πρωτογενείς πηγές κάθε πλούτου: τη γη και τους εργαζόμενους». Ο Μάρξ αναφερόμενος με αυτόν τον τρόπο στη μεταβολική διάδραση μεταξύ ανθρώπου και γης, πέραν του εντοπισμού των κινδύνων για το περιβάλλον, άνοιγε στην ουσία και τη συζήτηση για το σύγχρονο και επίκαιρο πλέον θέμα της διαγενεακής ισότητας.

Σήμερα είναι εξαιρετικά επιτακτικό να αναπτυχθεί με καθολικό τρόπο η οικολογική διάσταση στη συνολική δράση του εργατικού και λαϊκού κινήματος. Για να απαιτηθούν άμεσα μέτρα για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, να μπει φραγμός στην αύξηση της εκπομπής των αερίων του θερμοκηπίου και στην ασυδοσία των πολυεθνικών, για να πληρώσουν οι καπιταλιστές για τις επιπτώσεις της δράσης τους.

Σε μια εποχή όπου η υπερ-αντιδραστικοποίηση του καπιταλισμού τον ωθεί σε καταστάσεις βαρβαρότητας που δεν έχουν ιστορικό προηγούμενο, όπου το ξεπέρασμα της κρίσης του συνδέεται με μια νέα καταλήστευση της ανθρώπινης εργασίας και του φυσικού πλούτου, ωθώντας την ανθρώπινη εργασία να ζει κάτω από το όριο αναπαραγωγής της και καταστρέφοντας τα τελευταία φυσικά αποθέματα που έχουν μείνει αναξιοποίητα (π.χ. δάσος Αμαζονίου), το δίλημμα καπιταλιστική βαρβαρότητα-καταστροφή της φύσης και του ανθρώπου ή ανάγκη ανατροπής των καπιταλιστικών σχέσεων, επανέρχεται με αναβαθμισμένο τρόπο.

Η δυνατότητα της ειρηνικής και αρμονικής συνύπαρξης του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον υπάρχει στο σήμερα, αφού υπάρχει το γνωστικό υπόβαθρο για να σχεδιαστεί η παραγωγή όλων των αναγκαίων αγαθών με γνώμονα τον πλήρη σεβασμό προς το

οικοσύστημα. Αυτό που απαιτείται είναι μια νέα βάση στη σχέση ανθρώπου-φύσης, το ξεπέραςμα του ανταγωνιστικού χαρακτήρα της μέσω του ξεπεράσματος του ανταγωνιστικού-εκμεταλλευτικού καπιταλιστικού συστήματος.

Σημαντικά τμήματα της κοινωνίας σήμερα, αντιδρούν και κινητοποιούνται ενάντια στις θανατηφόρες επιλογές κυβερνήσεων και επιχειρηματικών ομίλων κατά του περιβάλλοντος. Τοπικά αλλά και παγκόσμια κινήματα προσπαθούν να ανακόψουν την υποβάθμιση και την καταστροφή των περιοχών τους. Το ζητούμενο είναι, η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πολιτική ενοποίηση αυτών των δράσεων σε μια αντικαπιταλιστική κατεύθυνση. Χωρίς να υποτιμούμε την τεχνολογική διάσταση των προβλημάτων, επισημαίνουμε την ανάγκη πριν απ' όλα της ανατροπής των πολιτικών και ταξικών ορίων που θέτει ο καπιταλισμός στην αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος.

Θεωρούμε επιβεβλημένη μια σταθερή πορεία απομάκρυνσης από την χρήση των ορυκτών καυσίμων, μεταξύ των άλλων για την αποτροπή της κλιματικής αλλαγής. Δεν θεωρούμε ωστόσο ότι η απάντηση βρίσκεται απλά στην επιλογή κάποιας μορφής ενέργειας, έναντι κάποιας άλλης (de-carbonization).

Ενώ σαφώς υποστηρίζουμε τη λήψη μέτρων για την εξοικονόμηση ενέργειας (ειδικά από την πλευρά της βιομηχανίας), θεωρούμε ότι κάθε άλλο παρά μπορεί να προσανατολίσει σωστά την ταξική και πολιτική διαπάλη το σύνθημα της από-ανάπτυξης (de-growth).

Κέντρο της δικής μας αντίληψης στις άμεσες πολιτικές διεκδικήσεις του μαζικού κινήματος δεν μπορεί παρά να είναι η απο-εμπορευματοποίηση (de-commodification) των κοινωνικών λειτουργιών, της βιομηχανικής δραστηριότητας, της ενέργειας και της παραγωγής γενικά, που θα θέσει σε άλλη βάση και τα ζητήματα των φιλικών προς το περιβάλλον τεχνολογιών.

Χωρίς μια συνάντηση του σοσιαλιστικού προτάγματος με την προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος, απλά δεν μπορεί να υπάρξει ούτε το ένα ούτε το άλλο. Ο πυρήνας της κριτικής στον καπιταλισμό, πρέπει να είναι οργανικά συνδεδεμένος με την κριτική προς την άεναη οικονομική μεγέθυνση με την εκμετάλλευση εργασίας και φύσης. Η στροφή από τις ανταλλακτικές εμπορευματικές αξίες που εξυμνεί, δημιουργεί και αναπαράγει ο καπιταλισμός στις αξίες χρήσης, στοχεύει ακριβώς στην ανατροπή της πρόσληψης της εργασίας όσο και της φύσης ως “ανεξάντλητων” εμπορευμάτων. Μόνο σε αυτό το πλαίσιο, με ανατροπή της καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων και των αδήριτων “αναγκαιοτήτων” της αγοράς, μπορούμε να φανταστούμε μια οικονομία όπου το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον θα συναρθρώνονται αρμονικά, όπου θα μπορούν εντέλει να ικανοποιηθούν οι νέου τύπου

κοινωνικές ανάγκες και να διασφαλιστεί η οικολογική ισορροπία.

**Δημοσιεύτηκε στο 9ο τεύχος του περιοδικού “Σελιδοδείκτης για την εκπαίδευση και την κοινωνία” (Φεβρουάριος 2020)*